

Gelijkheid in ongelijkheid: Fortis in fide

Over het actuele onderwijsbeleid in Nederland en de toekomstige inrichting van het onderwijs op het Odulphuslyceum

Quirien Hagens, docent-onderzoeker, het Odulphuslyceum en student Universitaire Lerarenopleiding Tilburg

'Wanneer ideeën en leefwerelden elkaar voldoende ontmoeten, leidt dit tot toenemend begrip en wederzijds vertrouwen'

Een brede school heeft de voorkeur boven categoriaal onderwijs. Dit lijkt de weg te zijn die is ingeslagen door het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Een smalle of brede school hangt samen met vroege of late selectie van leerlingen voor schooltypen. Het onderwijssysteem in Nederland kent een uitgebreid aanbod van schooltypen, waarbij niveauselectie zeer vroeg (categorale school) of op een later moment plaatsvindt (bijvoorbeeld na een 2-jarige brugklas). Op het Odulphuslyceum - een brede school met havo-, atheneum- en gymnasiumonderwijs - kwam de vraag aan de orde of de school misschien zou kunnen overgaan op het aanbieden van categoriaal onderwijs (met meer mogelijkheden tot specialisatie in onderwijstypen). Deze aanpassing lijkt recht in te gaan tegen het beleid dat het ministerie van onderwijs voorstaat. Ook gaf dit aanleiding tot onrust onder het onderwijzend personeel.

Deze ontwikkelingen waren aanleiding om de vraagstelling van mijn leeronderzoek in het kader van de lerarenopleiding op dit thema te richten. In dit onderzoek wordt onderzocht welk scenario het meeste beantwoordt aan het onderwijsbeleid vanuit het ministerie en het grootste draagvlak heeft onder het docententeam van het Odulphuslyceum. Een tweede deelvraag onderzoekt of de mening van docenten over de toekomstscenario's van het Odulphus wordt beïnvloed, dan wel verandert door kennisname van feitelijke informatie over het onderwijsbeleid vanuit het ministerie. Om deze vragen te beantwoorden ga ik nader in op het beleid dat door het ministerie van Onderwijs wordt ingezet met betrekking tot vroege of late selectie. Daarnaast zullen de deelvragen worden beantwoord vanuit de enquêtegegevens. Ten slotte worden de verschillende toekomstscenario's voor het Odulphuslyceum langs de lat gelegd van het ingezette beleid van het ministerie van onderwijs.

Twee documenten vormen de basis van dit onderzoek: het document 'Vroeg of laat' uit 2010 van de Onderwijsraad en de kamerbrief 'Gelijke kansen in het onderwijs' verzonden door minister Bussemaker en staatssecretaris Dekker van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap in oktober 2016.¹ In het huidige beleid vanuit het ministerie van Onderwijs wordt vooral het probleem van 'kansengelijkheid' in het onderwijs aan de kaak gesteld. De kamerbrief is aan dit onderwerp gewijd en vele berichten verschijnen hierover in het nieuws. Het in 2010 gepubliceerde document 'Vroeg of laat' van de Onderwijsraad gaat al in op de momenteel actuele onderwerpen. Klaarblijkelijk duurt het 5 à 6 jaar voordat de aanbevelingen en geduide problematiek doordringen in het onderwijs en door het ministerie actief worden opgepakt.

¹ Hierna aan te duiden met 'minister van Onderwijs' of 'het ministerie van Onderwijs'.

Twee perspectieven

Twee perspectieven op onderwijs komen naar voren: het sociaal-maatschappelijk en het cognitief-didactisch perspectief. Vanuit het eerste wordt gesteld dat keuzevrijheid en vroege selectie kansengelijkheid met zich meebrengt. Vanuit cognitief-didactisch perspectief wordt het positieve effect van een homogene groepssamenstelling in twijfel getrokken. De Onderwijsraad duidt als problematisch aan dat de 'de toename van spreiding sterkt blijkt samen te hangen met de sociaaleconomische achtergrond' (Onderwijsraad, 2010, p. 45). Zo stelt de kamerbrief dat vroege selectie kansengelijkheid in de hand werkt. Op deze manier blijken beide perspectieven nauw met elkaar verbonden.

Politiek beleid

In de kamerbrief wordt gesteld dat het Nederlands onderwijssysteem relatief goed functioneert omdat er binnen dit stelsel een aantal mogelijkheden is die de tekortkomingen ervan *compenseren*. De compenserende maatregelen die genoemd worden zijn (Bussemaker & Dekker, 2016, p.3.):

1. Voor het schooladvies na de basisschool wordt er naast het oordeel van de docent ook gebruik gemaakt van objectieve gegevens, zoals de eindtoets.
2. Er is ruimte voor uitstel van selectie d.m.v. gemengde brugklassen.
3. Nederland kent de mogelijkheid van diplomastapeling, doorstroming en doorlopende leerlijnen.

Deze drie punten zijn aldus *noodzakelijk* om het stelsel goed te laten functioneren. Met andere woorden; als deze maatregelen bedreigd worden, wordt het functioneren van het onderwijsstelsel in het algemeen bedreigd. Niet alleen het goed functioneren van het onderwijsstelsel is in het geding met deze drie compenserende punten, zij raken ook aan het fenomeen kans(en)gelijkheid. De minister noemt de volgende bedreigingen die nu zichtbaar worden in Nederland (Bussemaker & Dekker, 2016, p.4.):

1. Bij iedere overgang in het onderwijs lopen leerlingen uit achterstandsmilieus risico om op een lager niveau ingedeeld te worden dan leerlingen met hoger opgeleide ouders. Dit risico komt o.a. voort uit het beperkte (stimulerende) netwerk van jongeren uit achterstandsmilieus.
2. De toename van categorale scholen en de afname van brede scholengemeenschappen. Deze tendens heeft een afname van de mogelijkheid tot stapeling van diploma's en de mogelijkheid tot op- of afstromen tot gevolg.
3. De mate waarin scholen en leraren zijn toegerust om gelijke kansen te bevorderen en talenten te motiveren.

Leerlingen uit achterstandsmilieus blijken over het algemeen een weinig stimulerend netwerk om zich heen te hebben. En als dat wel aanwezig is, is het lastig om in dat netwerk steun en begeleiding te vinden op cognitief gebied. Zij profiteren niet van de motiverende verhalen van ouders die vertellen over hun eigen studietijd en interesses. Ook hebben deze leerlingen minder 'rolmodellen' in hun omgeving. In de kamerbrief wordt gesteld dat scholen (en dan juist ook de docenten) de functie van rolmodel zouden moeten oppakken om deze leerlingen te stimuleren en vertrouwen te geven in hun mogelijkheden en talenten. Zo wordt punt 1, kansengelijkheid van kinderen uit achterstandsmilieus, ook weer met het derde punt verbonden: de (brede) kwaliteit van de leraar en het bieden van kansen aan kinderen met een zwakkere positie. Het actieplan van de minister om deze tendens van kansengelijkheid tegen te gaan kan in één zin als volgt worden verwoord: 'soepele overgangen, met lage drempels, hoge verwachtingen en goede begeleiding'. (Bussemaker & Dekker, 2016, pp. 13-14)

Een van de belangrijke punten voor dit onderzoek betreft de terughoudendheid in het stimuleren van categorale scholen en niet-gemengde brugklassen. Uit het 'Advies Vroeg of laat' en de kamerbrief komt naar voren dat brede scholen en brede brugklassen de kansen vergroten om een kind uiteindelijk op dat niveau uit te laten komen waar het zijn talenten het beste kan ontplooiën. De minister is zeer stellig als het gaat om categoriaal onderwijs. Zij wil dit slechts toestaan op grond van de keuzevrijheid van ouders en kind. Als maatregel noemt zij het verplicht stellen van meervoudige schooladviezen. Daarnaast wil zij dat 'kansengelijkheid' mee wordt gerekend in het predicaat 'excellent' voor een school. Zij wil schakelprogramma's en brede brugklassen stimuleren. Het recht op doorstromen en diploma-stapeling moet gewaarborgd blijven. Duidelijk mag zijn dat een categorale school haaks staat op al deze maatregelen.

Het Odulphuslyceum, een OMO-school

Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs stelt uitdrukkelijk dat de scholen die lid zijn van de vereniging de ruimte hebben om 'een eigen vertaling' te maken van de ambities van OMO. Deze ambities worden gepresenteerd in het document 'Koers 2023'. Hierin komt duidelijk naar voren dat het onderwijs (op scholen aangesloten bij OMO), gericht moet zijn op zowel de cognitieve als sociale vaardigheden. Leerlingen moeten de mogelijkheid krijgen hun individuele talenten te ontwikkelen in een sociale context waar vaardigheden als samenwerking, communicatie en een onderzoekende houding eigen gemaakt kunnen worden. Ook wordt gesproken over 'wereldburgerschap':

'Goed onderwijs vormt je als wereldburger, maakt je weerbaar en stelt je in staat je eigen weg te vinden in een steeds complexer wordende wereld (Vereniging OMO, 2017, p.10)'.

In het schooldocument van het Odulphuslyceum komt duidelijk naar voren dat het deze ambities vooral wil vertalen door het "inzetten op excellentie en talentontwikkeling van de 'beste leerlingen' in een veilige en rijke leeromgeving waar respect en tolerantie centraal staan" (Odulphuslyceum, 2012, p.5.).'

Het Odulphuslyceum is een havo-vwo (atheneum en gymnasium) school. De school heeft op dit moment meer dan voldoende aanmeldingen en functioneert goed. Toch ligt de vraag op tafel of het lyceum in de toekomst als categoriaal gymnasium verder zou moeten gaan om de kwaliteit te waarborgen. Het afgelopen jaar is daarover gesproken tijdens personeelsbijeenkomsten en zijn de volgende scenario's voorgesteld:

1. Het Odulphuslyceum gaat verder als havo-gymnasium
2. Het Odulphuslyceum gaat verder als atheneum-gymnasium
3. Het Odulphuslyceum gaat verder als status quo: havo-atheneum-gymnasium

Keuze voor een toekomstscenario

De verschillende scenario's maakten veel reacties los bij het onderwijzend personeel. Door een anonieme enquête onder docenten wilde ik een reëel beeld krijgen van hun visie en op welke gronden zij deze visie baseren. Deze enquête had twee rondes. In ronde 1 werden de scenario's aan de docent voorgelegd, waarna gevraagd werd naar zijn/haar voorkeur en waarop deze mening gebaseerd was. In de tweede ronde kreeg de docent een door mij uitgewerkt artikel met een samenvatting van de documenten 'Advies vroeg of laat' en de 'Kamerbrief'. De docent werd gevraagd dit artikel te lezen alvorens de tweede enquête (identiek aan de eerste) in te vullen. Op deze manier kon ik onderzoeken of de mening van de docent door kennisname van feitelijke informatie over politiek onderwijsbeleid werd beïnvloed.

De vraag die centraal stond in dit onderzoek betrof welk scenario het beste beantwoordt aan het beleid dat het Ministerie van Onderwijs voorstaat. Deze hoofdvraag werd ondersteund door deelvragen m.b.t. het draagvlak onder docenten voor een bepaald toekomstscenario en of de mening van de docent hieromtrent verandert of beïnvloed wordt door feitelijke kennis van het actuele onderwijsbeleid vanuit het ministerie.

Concluderend kan gezegd worden dat scenario 3 (H – A – G) het beste aansluit bij het ingezette beleid van het ministerie van Onderwijs, omdat hier nog sprake is van meerdere onderwijstypen binnen een school. Scenario 2 (A – G) lijkt er tussen in te zitten, maar bij nadere bestudering ligt dit scenario in dezelfde lijn als het categoriaal onderwijs van scenario 1 (namelijk slechts één onderwijstype: vwo). Mijns inziens sluit een school die verschillende onderwijstypen aanbiedt dan ook niet uit dat een leerling het hoogst haalbare onderwijs krijgt en maximaal uitgedaagd wordt zijn talenten te ontwikkelen. Het valt of staat met de inrichting van dat onderwijs en het benutten van de flexibiliteit die het onderwijsstelsel biedt. Een brede scholengemeenschap sluit kwaliteit niet uit, maar sluit wel de mogelijkheid om kansenongelijkheid aan te pakken in.

Scenario drie heeft ook het grootste draagvlak onder de docenten. Immers, zo luidde het meest genoemde argument, de mogelijkheid tot diploma-stapelning, brede brugklassen en doorstroming kan dan gewaarborgd blijven. Daarnaast werd er zorg geuit over segregatie, omdat er nu al 'gescheiden werelden' dreigen doordat de havo 'aan de overkant' zit. Hierbij moet wel opgemerkt worden dat bij scenario 3 verdieping en vernieuwing van het onderwijs als zeer gewenst worden aangegeven door de docenten. Het gaat er dus niet zozeer om de structuur ingrijpend te veranderen, als wel om de inhoudelijke vormgeving van de bestaande structuur aan te pakken.

Verandering van mening

De respons van de eerste enquête betrof 44 docenten. Van deze 44 docenten hebben 22 docenten de tweede enquête beantwoord. Na vergelijking van de gegevens kan ik het volgende vaststellen:

- Van de 22 docenten hebben 10 docenten hun oordeel niet aangepast na het lezen van het begeleidende artikel van enquête 2. Twaalf docenten hebben hun oordeel wel aangepast.
- Van de 12 docenten die van mening veranderd zijn, laten 6 docenten een duidelijke en 6 docenten een kleine verschuiving zien. Het gaat hierbij om kleine, bevestigende verschuivingen van 'eens' naar 'helemaal eens' of 'beetje eens' (datzelfde geldt voor 'oneens', 'beetje oneens' en 'helemaal oneens').

Een voorbeeld van een docent uit de eerste categorie, bij wie grote, ingrijpende verschuivingen in oordeel plaatsvinden ten opzichte van enquête 1, wordt getoond in figuur 1.

Docent 1	helemaal oneens	beetje oneens	oneens	neutraal	eens	beetje eens	helemaal eens
Scenario 1							
Enquête 1				X			
Enquête 2	x						
Scenario 2							
1			x				
2				x			
Scenario 3							
1							x
2							x

In scenario 1, havo – gymnasium, is bij docent 1 een flinke verschuiving in oordeel te zien t.o.v. enquête 1: van neutraal in de 1^e ronde naar helemaal oneens in de 2^e ronde. Ook in scenario 2 is een duidelijke verschuiving in oordeel te zien van neutraal naar oneens. Het oordeel in scenario 3 is in beide enquêtes onveranderd gebleven.

Fig. 1. Verschuiving van oordeel.

Gesteld kan worden dat een deel van de docenten hun visie aanpassen door kennisname van het onderwijsbeleid. In reacties op dit onderzoek kwam naar voren dat men 'zonder de samenvatting van het onderwijsbeleid die meegestuurd was bij de tweede enquête', deze documenten niet snel ter hand zou nemen.

Tot besluit

Dit onderzoek beoogt geen aanbeveling of advies te geven omtrent de toekomstige inrichting van het Odulphuslyceum. Wel hoop ik met dit onderzoek elementen te hebben aangedragen voor de verdere besluitvorming. Hoe het Odulphuslyceum verder zal gaan hangt af van de visie op onderwijs die zal worden nagestreefd. Mijns inziens heeft een brede scholengemeenschap slechts voordelen voor zowel leerlingen als docenten ten opzichte van een smalle school. Bijzonder interessant vind ik de mogelijkheid om niet- (specifiek) cognitieve vakken schoolbreed te organiseren zodat verschillende groepen leerlingen en ook leraren elkaar blijven ontmoeten. Dit komt tegemoet aan de opmerking van de minister in de inleidende brief bij het document 'Gelijke kansen in het onderwijs' aan de Tweede Kamer:

'Wanneer ideeën en leefwerelden elkaar onvoldoende ontmoeten, leidt dit tot toenemend onbegrip en wederzijds wantrouwen (Bussemaker & Dekker, 2016, p.1.).'

Ik zou dit willen omkeren en het Odulphuslyceum het volgende toewensen:

'Wanneer ideeën en leefwerelden elkaar voldoende ontmoeten, leidt dit tot toenemend begrip en wederzijds vertrouwen'.

Op deze manier komt de wapenspreuk van Het Odulphuslyceum ten volle tot zijn recht: 'Fortis in fide', Sterk in vertrouwen!

Literatuur:

- Onderwijsraad (2010). *'Advies Vroeg of laat'*, Den Haag.
- Bussemaker, J. & Dekker, S. (2016). *'Kamerbrief 'Gelijke kansen in het onderwijs'*, Den Haag.
- Vereniging Ons Middelbaar Onderwijs (2017), *Koers 2023*. Tilburg.
- Odulphuslyceum (2012), *'Schoolplan 2012 – 2016'*. Tilburg.